

KRATAK PREGLED POVIJESTI ARMENSKE KATOLIČKE CRKVE

Artur R. Bagdasarov

Gosudarstvennaja akademija
sljavjanskoj kuljture, Moskva
a_bagdasarov@mail.ru

UDK: 271.72(091)
Stručni rad
Primljeno 10/2016.

Sažetak

U radu su prikazane malo poznate stranice povijesti nastanka i djelovanja Armenske Katoličke Crkve, koja pripada obitelji istočno-katoličkih Crkava, nalazi se u potpunom jedinstvu s Rimokatoličkom Crkvom i priznaje vrhovno poglavarstvo Pape. Središte joj je u Bejrutu u Libanonu, a trenutačno je vodi cilicijski armenski katolički patrijarh Petar (Bedros) XX. Tijekom povijesti Armenska Katolička Crkva i njezini vjernici, armenokatolici, sačuvali su svoj etnovjerski istobit (identitet) koji se iskazuje u pojedinim posebnostima hijerarhijskoga crkvenog ustroja, armenskog obreda na staroarmenskom jeziku, sakralne umjetnosti i arhitekture. Posebna je pozornost u radu posvećena djelatnosti Kongregacije armenokatoličkih mhitarista na otočiću sv. Lazara u Mletcima (Veneciji) i Beču.

Ključne riječi: Armenska Katolička Crkva, armenokatolici, armenski obred, Kongregacija mhitarista.

UVOD

Prema predaji kršćanstvo je na područje Armenije počelo prodirati već u 1. st. poslije Kristova rođenja. Bolesni edeški kralj Abgar V. (vladao od 4. g. pr. Kr. do 7. g. po. Kr. i od 13. do 50.), čuvši za Krista, šalje mu list (pismo) u Jeruzalem sa zamolbom da dođe u Edessu (Urfu) i izliječi ga. Isus šalje Abgaru V. platno sa svojom slikom i poruku da će mu, nakon uznesenja Otcu, poslati jednoga od svojih učenika.¹ Prvi navjestitelji kršćanstva i stvaranja crkvenih

---

¹ Artur R. Bagdasarov, Najstariji Isusov portret, *Glas Koncila* (8. kolovoza 2014.), br. 31, str. 24.

zajednica u Armeniji bili su apostoli sv. Bartolomej i sv. Juda Tadej, koji su ondje podnijeli vrlo okrutnu mučeničku smrt te su proglašeni zaštitnicima Crkve. Povijest bilježi da je Armenija godine 301. postala prva kršćanska država na svijetu, zahvaljujući prvomu katolikosu svih Armenaca sv. Grguru Prosvjetitelju (239. - 325./326.), koji ju je pokrstio, i kralju Trdatu III. (278. - 330.), koji ju je proglasio kršćanskom. O širenju kršćanstva u Armeniji svjedoče Tertulijan, blaženi Augustin, Faust Bizantski (4. st.) u svojoj knjizi *Povijesna knjižnica*, Agafangel, armenski pisac iz 5. st., u svojoj knjizi *Povijest Trdatova carevanja*, Grgur Prosvjetitelj u svojim propovijedima i drugi. Nakon Kalcedonskog sabora 451. godine Armenska Apostolska Crkva (AAS) udaljila se od crkvenog vodstva u Bizantu i u Rimu, a zatim se, na Dvinskom međupokrajinskom saboru godine 505. - 506., kad je odbacila učenje o dvjema Kristovim naravima, usvojeno u Kalcedonu, i potpuno od njih odcijepila. Tijekom mnogih stoljeća bilo je nekoliko pokušaja zbližavanja, ali do potpunog ujedinenja Katoličke Crkve s dijelom armenokatoličke zajednice došlo je tek u 15. stoljeću.

1. POVIJEST ARMENOKATOLIČKE CRKVE

Armenska Katolička Crkva (AKC) ima samosvojni status i pripada istočnokatoličkim Crkvama, u punom zajedništvu s Rimokatoličkom Crkvom, te priznaje vrhovno papinsko poglavarstvo. Nakon što je Armenska Apostolska Crkva (AAC) službeno prekinula zajedništvo s crkvama Kalcedonskoga sabora u 5. st. pojedini armenski biskupi i armenske vjerske skupine pokušali su se vratiti zajedništvu s Katoličkom Crkvom. Pokušaji združivanja s Rimom trajali su nekoliko stoljeća. Jedan od prvih dodira između Katoličke Crkve i Armenske Apostolske Crkve jest uspostava tijesnih veza između križara i cilicijskih armenskih vladara u doba križarskih pohoda kroz Ciliciju (jug današnje središnje Turske) u 11. i 12. st. u Svetu zemlju. Izravno sporazumijevanje predstavnika dviju kršćanskih tradicija i stvaranje vojnopolitičkog saveza dovelo je godine 1198. do potpisivanja unije između dijela armenskoga svećenstva, vladara cilicijskoga Armenskoga Kraljevstva i Katoličke Crkve. Unija koju nije poduprlo nekoliko biskupa u armenskoj Ciliciji i Armenska Apostolska Crkva izvan Cilicije potrajala je do pada cilicijske prijestolnice Sis godine 1375. u ruke egipatskih mameluka. Ponovni pokušaj zbližavanja dviju Crkava zbit će se na Ekumenskom saboru (koncilu) u Firenci godine 1439. Papinska bula Eugena IV. (od 1431. do 1447.) od 22. studenoga 1439. g. *Exultate Deo* o obnavljanju unije s Armenskom

Apostolskom Crkvom nije dala konkretnih rješenja, ali poslužila je dogmatskoj osnovi za utemeljenje buduće Armenske Katoličke Crkve.² Misionarska katolička djelatnost uz pomoć ponajprije domikanaca i franjevacu među Armencima koji su podupirali uniju, počela je još godine 1320. organiziranjem tzv. armenske redovničke "unijatske bratovštine" (ili "unijatske družbe"). Na Bliskom istoku stvaraju se armenske katoličke zajednice, primjerice Kongregacija mehitarista u Carigradu 1710. (sada Venecijanska i Bečka kongregacija), Red sv. Antuna u Libanonu (1715.). Zanimljivo je da je još godine 1367. poljski kralj Kazimir III. Veliki (vladao od 1333. do 1370.) ustanovio armensko biskupstvo, a godine 1630. armenski katolički nadbiskup Ljviva Nikola Torosovič (1605. - 1681.) sklopio je uniju s Apostolskom Stolicom. Ljvivska je armenska katolička nadbiskupija trajala više od 300 godina, sve do godine 1954., kada je njezin zadnji biskup Dionizij Kajetanovič (1878. - 1954.) bio kažnjen sa 10 godina zatvora i prognan u staljinistički sabirni logor. Godine 1664. katolički Red teatinaca koji predvodi Klement Galan i Alojz Marija Pidu dolaze u Ljviv, u jedno od najvećih armenskih naselja u Galiciji, gdje organiziraju Papinski kolegij i školu na kojima počinju studirati armenski sjedinjeni mladi kršćani ne samo iz Poljske nego i iz Moldavije, s Krima, pa čak i iz Turske. Papinski kolegij službeno je bio podčinjen Kongregaciji za širenje vjere (lat. *De propaganda fide*), a zapravo je bio važan dio Armenske Katoličke Crkve u Ljvivu. U Ljvivu postoji armenska katedrala Uznesenja Presvete Djevice Marije (1356. - 1363.), a prije su ondje još postojale tri crkve: sv. Jakova, sv. Križa i sv. Ane, te ženski benediktinski samostan koji je djelovao od 1691. godine. Samostan je zatvoren godine 1946., a redovnice su pobjegle u Poljsku. Godine 1645. K. Galan je objavio *Gramatiku i logiku armenskoga jezika*, a također i neka djela koja govore o sjedinjenju Armenske Apostolske Crkve s Rimokatoličkom Crkvom. U Ljvivskoj armenskoj katoličkoj školi, koja je bila otvorena godine 1664., učenici starijih razreda organizirali su školsko kazalište u kojem su režirali prvu dramu, *Mučeništvo svete Hripsime*, tragedije *Smrt Cezarova* i *Smrt Herodova* te *Solomonove zagonetke*. Od tog vremena počinje povijest novoga armenskog kazališta.

Katoličke zajednice su se širile pa su nakon nekog vremena počele tražiti vlastitu crkvenu hijerarhiju i vlastitog patrijarha. Godine 1740. papa Benedikt XIV. (od 1740. do 1758.) odredio je bivšega biskupa Abrahama Petra I. (arm. Bedros I.) Ardzivjana (1679. - 1749.), učenika propovjednika-unijata biskupa Melkona Tazpa-

² Eugenius IV., *Exultate Bulla Unionis Armenorum*, vidi na: <https://w2.vatican.va/content/eugenius-iv/la/documents/bulla-exultate-deo-22-nov-1439.html#fonte>.

zjana, za patrijarha Cilicijske Armenije, sa sjedištem isprva u selu Kurajamu, a zatim u samostanu sv. Marije u Bzummaru (okolica Bejruta, u Libanonu) i s pravnom nadležnosti (jurisdikcije) nad *armenokatolicima* (*armenokatolici* su vjernici istočnoga, odnosno armenskoga obreda sjedinjeni s Katoličkom Crkvom) u južnim provincijama Osmanskoga Carstva; dvije godine kasnije Papa je službeno ustanovio Armensku Katoličku Crkvu. Papa Pio VIII. (od 1829. do 1830.) uspostavio je godine 1830. Armensku katoličku nadbiskupiju za armenske katolike u Osmanskom Carstvu. Daljnji proces ujedinjavanja Crkava završen je godine 1831., kada je Osmansko Carstvo, pod pritiskom Francuske, proglasilo slobodu organiziranja i propovijedanja Armenske Katoličke Crkve.³

Godine 1833. u Rimu je osnovan zaseban Armenski kolegij za izobrazbu armenokatoličkoga svećeničkog staleža. Tijekom genocida nad Armencima nakon Prvoga svjetskoga rata u Osmanskom Carstvu većina je armenskih kršćana zajedno sa svećenstvom poubijana ili prognana, gradovi i sela su im spaljeni, domovi i crkve srušeni, a oni koji su ostali živi pobjegli su u druge zemlje. Tijekom genocida nad Armencima u Osmanskom Carstvu smaknuto je, osim predstavnika Armenske Apostolske Crkve, oko 30 tisuća armenokatolika. Od 20 biskupija ostale su samo 3, od 156 crkava ostalo ih je samo oko 30; ubijeno je 107 katoličkih svećenika te nekoliko biskupa i 45 redovnica. Godine 1928. sinod u Rimu odlučio je premjestiti patrijarhat u Libanon (Bejrut), a Carigradu dati status nadbiskupije. Godine 1850. papa Pio IX. (od 1846. do 1878.) osnovao je Artvinsku biskupiju, za armenske katolike koji su živjeli u Ruskom Carstvu. Kao sjedište biskupije izabran je godine 1852. gradić Tiraspol (danas grad u Moldaviji) u Hersonskoj guberniji. Godine 1909. uspostavljena je apostolska administratura za armenske katolike sa sjedištem u Tiflisu (Tbilisiju). Prema Liturgijskomu kalendaru Armenske Katoličke Crkve iz godine 1916. u Ruskom Carstvu postojalo je više od 66 tisuća armenokatolika, koji su živjeli u 172 grada i sela i imali 45 crkava, 15 kapela te više od 70 svećenika. Uoči Drugoga svjetskoga rata u SSSR-u su bile zatvorene sve armenokatoličke crkve; njihova je vjerska djelatnost zapravo ukinuta. Sedamdeset svećenika strijeljano je ili prognano u logore. Tragična sudbina mnogih armenokatoličkih svećenika ni danas nije poznata.⁴ Nakon Drugoga

---

³ Armjanskaja katoličeskaja cerkov', na: <http://catholic.ru/modules.php?name=Encyclopedia&op=c ontent&tid=1171>

⁴ M. I. Otdel'skij - M. M. Odincova, Armjanskaja katoličeskaja cerkov' v Rossii: istoričeskij i sovremennyj aspekti, XVIII-XXI vv., na: <http://rusoir.ru/president/president-works/president-works-262/>

svjetskoga rata i poglavito nakon raspada SSSR-a te stvaranja neovisnih država položaj armenokatolika se poboljšao. Rimska kurija je, primjerice, 13. srpnja 1991. godine ustanovila Ordinarijat u gradu Gjumriju (Armenija) za armenokatolike u Istočnoj Europi. U glavnom gradu Armenije Erevanu djeluju Duhovno središte Armenske Katoličke Crkve (Kenaker), sjemenište, samostan, crkvene i dobrotvorne organizacije.

1.1. Armenci i Hrvati

Zanimljivo je, uzgred budi rečeno, da je nadbiskup Rajmund Jelić (1722. - 1727.) bio početkom 18. st. vjerski poglavar armenokatolika u Maloj Aziji i dopisivao se s opatom Mehitarom iz samostana sv. Lazara u Mletcima (Veneciji); isusovac Josip Marinović (1741. - 1801.) iz Perasta napisao je prvu povijest Armenaca na Zapadu, a fra Vincencije Kelez (1834. - 1895.) u 19. je stoljeću misionar u Armeniji i dobar poznavatelj armenskog jezika. Potrebno je također spomenuti da se u znamenitome *Hrvojevu misalu*, pisanom hrvatskom glagoljicom godine 1404., na mnogim mjestima nalaze armenskim pismom pisane brojke, koje su umetnute tijekom ponovnoga uvezivanja knjige, kada je ona već bila opljačkana i donesena u Carigrad. O povezanosti hrvatskoga i armenskog naroda svjedoči i podizanje kamenoga križa hačkara godine 2016. u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku, djela armenskoga kipara Artaka Hambarzumjana.

1.2. Armenski obred

Armenski obred stari je kršćanski obred koji je nastao i razvijao se u Armenskoj Apostolskoj Crkvi. Oblikovanje armenskoga bogoslužja nastalo je pod utjecajem ponajprije grčkih i sirijskih tradicija. Od 5. st., nakon prijevoda Biblije i bogoslužnih tekstova na staroarmenski jezik, tradicije armenskog bogoslužja u Armenskoj Apostolskoj Crkvi postaju samostalne. Utjecaj grčkoga, jeruzalemskog bogoslužja povezan je s prisutnošću armenskog iseljništva u Jeruzalemu. Sredinom 5. st. u Jeruzalemu je utemeljen armenski samostan svetog apostola Jakova, koji je kasnije dobio status patrijarhata, a u 6. st. blizu Damašćanskih vrata staroga Jeruzalema stvorena je armenska četvrt. Armenski samostani, crkve i kapelice građeni su kako u Jeruzalemu, tako i u okolici grada. Prema arheološkim podacima, u 6. st. ondje je bilo najmanje dvanaest armenskih samostana. Prema podacima armenskog povjesničara

Anastasa Vardapeta iz 7. st. u Jeruzalemu i njegovoj širokoj okolini postojalo je u 7. i 8. stoljeću sedamdesetak armenskih crkava i samostana.⁵

1.3. Liturgija

Posebnost armenskoga obreda povezana je ponajprije s prijevodom Biblije i liturgijskih knjiga na materinski staroarmenski jezik, zvan *grabar* ('pisani'), koji je oblikovan kao pisani u 5. st., s pojavom armenske abecede. Prije stvaranja pisma Armenci su u liturgiji rabili grčki i sirijski jezik. Tvorcem armenskoga pisma smatra se sv. Mesrop (Mezrop) Maštoc (oko 361. - 440.). Katolikosu Saaku (Sahaku) Partevu (338. - 440.) pripisuje se prijevod Staroga zavjeta, a Mesropu prijevod Novoga zavjeta; dakako, na prijevodima Biblije, liturgijskih knjiga i tekstova svetih Otaca radila je cijela škola ili akademija "otaca prevoditelja". U *Povijesti armenske crkve zagrebački kanonik Kamilo Dočkal* (1879. - 1963.) piše: "Ovi vrli muževi prevedoše najprije Sv. Pismo, i to prema sirske podlozi, onda kanone Nicejskog i Efeškog koncila, iza toga mnoga djela sv. otaca. Zna se da su u to doba prevedena djela sv. Efima Sirca, Heksameron sv. Ivana Zlatoustoga, Aristidova *Apologija*. Ukratko, u vrijeme od jedva pedeset godina prevedena su na armenski jezik gotovo sva djela sv. otaca, te djela crkvene i profane povijesti."⁶ Nepoznato je koju su liturgiju rabili Armenci u 3. st., ona se najvjerojatnije temeljila na tradiciji kapadocijske euharistijske službe, ali od 4. st. euharistijsku službu nazivaju liturgijom sv. Bazilija Velikog (oko 330. - 379.). Početkom 5. st. ova je liturgija u svojoj kratkoj inačici prevedena na staroarmenski jezik, dobila je ime sv. Grgura Prosvjetitelja te postala osnovnom liturgijom u Armenskoj Apostolskoj Crkvi. Koncem 5. st. pojavljuje se proširena inačica liturgije sv. Bazilija Velikog. Rabili su i liturgiju sv. Jakova apostola († 62.). Poslije je prevedeno još nekoliko liturgija, u 13. st. liturgija Ivana Zlatoustoga (Ivana Antiohijskoga, oko 347. - 407.) i dvije anafore (euharistijske molitve) zapadnosirijskog tipa; ipak, osnovnom ostaje liturgija sv. Bazilija Velikog, premda se u određenim činovima rabi liturgija sv. Grgura Nazijanskog (329. - 389.), sv. Jakova i sv. Ivana Zlatoustog. U razdoblju od 12. do 14. st. prisutnost križara u Maloj Aziji, a i sudjelovanje cilicijskih i sirijskih Armenaca u križarskim pohodima doveli su do utjecaja poje-

---

⁵ Immanuil Agadžanjan - Madojan Gevork, *Armjanskije Sv mesta v Ierusalime*, Slovo, Moskva, 2010., 9.

⁶ Kamilo Dočkal, *Povijest armenske crkve* (Gregorijevci ili Ečmiadzinci i sjedinjeni Armenci), *Bogoslovska smotra* 28 (1941) 6, 455-456.

dinih počela (elemenata) rimskoga obreda na armensko bogoslužje, ponajprije iz dominikanskih tradicija. Oblikovanje obreda, u kojem je sudjelovalo mnoštvo armenskih teologa i skladatelja, trajalo je sve do 15. stoljeća.

Bogoslužje koje slavi blagovanje tijela i krvi Isusove naziva se armenski *Surb Patarag* (sveta misa/liturgija). Sveta misa/liturgija sastoji se od četiri dijela: 1. priprava (uvodni dio), 2. misa katekumena/pripitovnika (služba riječi), 3. misa vjernika (misna žrtva) (euharistijska služba), 4. blagoslov i otpust (završni obred). Svetu hostiju svećenik lomi na četiri dijela. Pričest se daje vjernicima u vidu čestice hostije koja je umočena u vino. Nakon završetka mise oni koji nisu sudjelovali u pričesti dobivaju *mas* (grč. *antidor*) - dio posvećenoga tankoga beskvasnog kruha. Tijekom liturgije rabe se katkad udaraljke, pjevanje se može održavati praćenjem na orguljama.

Armenska Katolička Crkva za razliku od Armenske Apostolske Crkve slavi Božić 25. prosinca, prema rimokatoličkomu obredu, a Bogojavljenje 6. siječnja. Euharistijski je kruh beskvasan. Liturgijska godina podijeljena je na sedam ciklusa, od kojih svaki sadrži približno po sedam nedjelja. Nedjelje su samo dan Gospodnji i na taj se dan ne može slaviti nikakav svetac. Prema armenskoj tradiciji svi se marijanski blagdani shvaćaju kao "Gospodnji" zbog tije-sne povezanosti s otajstvom utjelovljenja i otkupljenja.⁷ U crkvenom kalendaru koji je sklon pomičnim nadnevcima postoje tri vrste blagdana. Prvu skupinu čine Gospodnji blagdani (u širokom smislu, 136 dana), koji su posvećeni Isusu. U drugu skupinu spadaju blagdani svetaca (112 dana), a u treću posebni dani posta (117 dana), osim posta svake srijede i petka. Postoje i tjedni blagdani.

U Armenskoj Katoličkoj Crkvi kao i u Armenskoj Apostolskoj Crkvi postoji sedam sakramenata: krst, potvrda, euharistija, pokora, bolesničko pomazanje, sveti red i ženidba. Armenci se križaju s tri prsta, ruka ide od čela do prsa i od lijevoga ramena k desnomu, a na koncu križanja dlan stavljaaju na prsa. Liturgija se obavlja na staroarmenskom jeziku. Armenski obredi u Armenskoj Katoličkoj Crkvi i Armenskoj Apostolskoj Crkvi vrlo su slični.

1.4. Bogoslužne knjige

U armenskom obredu postoji nekoliko bogoslužnih knjiga: *Čašoc* (lekcionar); *Pataragatetr* - redosljed bogoslužnih činova; *Žamagirik* (časoslov ili brevijar); *Maštoc* (trebrik ili ritual); *Maštoc*

⁷ Marko Babić, Istočna liturgija i ikonografija. Skripta za potrebe studenata, na: <http://www.franjevci-split.hr/pdf/01%20%20Uvod.pdf>.

dzernadrut'jan - biskupski trebnik koji dopunjuje *Maštoc* i sadrži redosljed hirotonija, *Šarakan* - zbirka himana, crkvenih pjesama (šarakana), *(J)ajsmavurk* (sinaksar) - kratki životopisi svetaca i pouke za blagdane; *Tonacujc* - popis blagdana s čitanjem i pravilo za redovnički život, koji je sličan tipiku. Prva tiskana izdanja armenskih bogoslužnih knjiga izišla su tijekom 16. st. u Mletcima (Veneciji), Carigradu i Rimu, a u 17. st. i u Ljvivu, Livornu, Nor Džugi (Iran) i Amsterdamu, a u Armeniji koncem 18. st.

2. KONGREGACIJA ARMENOKATOLIČKIH MHITARISTA U ITALJI I AUSTRIJI

Armenokatolici imaju nekoliko vjerskih zajednica, a jedna je od njih Kongregacija mhitarista. Mhitaristi čine kongregaciju benediktinskih redovnika Armenske Katoličke Crkve. Mhitaristički red osnovao je 8. rujna 1710. u Carigradu armenski svećenik Mhitar iz Sebaste (prije zaređivanja Manuk Petrosjan, 1676. - 1749.). Budući da je Kongregacija bila izložena progonima i vjerskoj nesnošljivosti od strane Osmanlija, a između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva počeo je rat, Sveta je Stolica godine 1712. u Vatikanu priznala Mhitara za vrhovnog opata Kongregacije; godine 1717. Mletačko je vijeće, uz poseban dekret pape Klementa XI. (pontifikat od 1700. do 1721.), armenskim redovnicima stavilo na raspolaganje mletački (venecijanski) otočić San Lazzaro (arm. Surb Gazar) s istoimenim samostanom. Iz povijesti samostana poznato je da je u 9. st. otočić pripadao benediktincima, potom ga Mletačko vijeće daje sirotištu. U 12. st. ondje se nalazi bolnica za gubavce, što je otočiću dalo i ime, prema sv. Lazaru, zaštitniku gubavaca. Bolnica za gubavce je sredinom 16. st. premještena na drugo mjesto. Od konca 17. st. do početka 18. st. otočić je pripadao isusovcima, potom privatnim vlasnicima koji ondje podižu vojnu tvornicu. Godine 1789. u samostanu je otvorena tiskara koja je radila više od 200 godina, a zatvorena je godine 1991. Knjige su se tiskale na različitim jezicima. Mhitaristi su na otočiću sagradili crkvu, muzej i knjižnicu, u kojoj je pohranjeno više od 150.000 svezaka i oko 4000 armenskih rukopisnih knjiga. Ondje je Mhitar živio trideset godina, baveći se duhovnokulturnim životom, pisanjem i tiskanjem knjiga. Djela su mu: Tumačenje Evanđelja po Marku (1713.), Tumačenje Propovjednika (Eklezijasta); Slovnica jezika grabar (1730.); Armenska slovnica narodnoga jezika; Armenski rječnik, sv. 1. (1749.); Armenska kateheza (na književnom i narodnom jeziku); Armenska Biblija. Mhitar je umro 27. travnja 1749. godine.

Kada je novoizabrani poglavar Kongregacije o. Stjepanos Melkonjan pokušao u Red mhitarista uvesti neka nova pravila, Red se razdjelio na dva ogranka. Godine 1773. skupina armenskih redovnika preseljava se u Trst, a godine 1811. u Beč, gdje ponovno organiziraju samostan i tiskaru. Svoja su izdanja tiskali na temelju carske povlastice (sastojala se od 35 članaka) o tiskanju knjiga na "istočnim i zapadnim jezicima" koju je izdala Marija Terezija (1717. - 1780.), a poslije ju potvrdio i car Franjo Josip I. (1830. - 1916.). U armenskoj samostanskoj mhitarističkoj tiskari u Beču je u 19. i 20. st. objavljeno nekoliko tisuća knjiga na različitim jezicima, među njima i oko 240 hrvatskih knjiga iz različitih područja društvenih, humanističkih te prirodnih znanosti. Bečka tiskara armenskih mhitarista imala je važnu ulogu u formiranju i poticaju etnokulturne samosvijesti mnogih naroda. Zanimljivo je i to što su u njoj tiskani primjerci hrvatskoga političkog dnevnika *Novi pozor* (od 5. rujna 1867. do 12. svibnja 1869.), koji je promovao hrvatske nacionalne interese u Austro-Ugarskoj Monarhiji.⁸ Vojni je graditelj general Nikola Maštrović (1791. - 1851.) mnoge katoličke crkve u Priboju i Vrhovinama te mnoge druge crkve na području Otočke pukovnije, poglavito oko Plitvičkih jezera, sagradio ili obnovio zahvaljujući i bečkim mhitaristima.⁹ Prema podacima povjesničara Vinicija B. Lupisa, u Državnom arhivu u Dubrovniku čuvaju se dvije barokne grafike povezane s tim armenskim katoličkim redom. Na jednoj od njih prikazan je crkveni naučitelj sv. Grgur Narekaci (oko g. 951. - 1003.) kako kleči i moli ispred Bogorodice s Kristom, a ispod su njegovi stihovi; na drugoj je u biskupskoj odjeći prikazan sv. Jakov Stariji sa svojim samostanom ispod planine Ararat, na kojoj se nalazi Noina arka.¹⁰ Mletačka i Bečka kongregacija ponovno su se ujedinile tek u srpnju 2000. godine.

3. USTROJ CRKVE

Ustanovljivanje kršćanstva u Armeniji godine 301. zahtijevalo je gradnju velikog broja crkava za mnogobrojne vjernike. Bazilika je najbolje udovoljavala zahtjevima tog razdoblja i stoga su prve očuva-

⁸ Tihomil Maštrović - Slavko Harni, *Croatica Mechitaristica (bibliografija hrvatskih knjiga objavljenih u Mehitarističkoj tiskari u Beču)*, Erasmus naklada/Nacionalna i sveučilišna naklada u Zagrebu, Zagreb, 2011., 13.

⁹ Tihomil Maštrović, *Neukrotivo svoji. Kroatističke rasprave i članci*, Erasmus naklada, Zagreb, 2011., 78-79.

¹⁰ Artur R. Bagdasarov - Vinicije B. Lupis, *Armenija - domovina sv. Vlaha*, Matica hrvatska - Ogranak Ston, Dubrovnik, 2015., 81, 206-207.

ne sakralne građevine iz 5. i 6. st. u Armeniji upravo bazilike. Bazilika je (grč. dom basileusov, kraljevski dom) u armenskoj arhitekturi pravokutna građevina koja je podijeljena stupovima u tri broda, a srednji brod veći je od bočnih. Najstarija očuvana armenska bazilika je Jereruška bazilika iz 5. st. koja se nalazi u selu Anipemza Širačkoga marza (županije) u Armeniji.

Krajem 6. st. i u 7. st. otvara se nova stranica armenskih sakralnih građevina; tijekom idućih stoljeća pojavljuje se križno-kupolasta (središnjokupolasta) kompozicija crkvene arhitekture. Najveću izrazitost i klasično savršenstvo u tom arhitektonskom stilu dobila je poznata crkva sv. Hripsime iz godine 618. u Ečmiadzinu, koju je sagradio katolikos Komitas Ahceci (615. - 628.). Razvoj kupolaste crkvene arhitekture u Armeniji išao je u dvama samostalnim smjerovima. Osim križno-kupolaste kompozicije crkvene arhitekture arhitekti su urešavali sakralne zgrade kupolama i elementima bazilike. Spajanjem stare, drvom pokrivene bazilike i križno-kupolastoga sustava pojavio se novi arhitektonski umjetnički smjer. To se odrazilo ne samo u gradnji kupole nad bazilikom nego i u oblikovanju posebne kompozicije crkava, gdje se izduženost bazilike dopunjavala križno-kupolastim elementom, kupolom u obliku bubnja kojoj su dodani svodovi na sve četiri strane. U Armeniji je nakon 7. st. proširena kupolasta bazilika. Jedna od prvih kupolastih bazilika je crkva sv. Gajane u Ečmiadzinu, koju je godine 630. sagradio katolikos Ezr I. Paražnakertci (630. - 641.).

Unutarnji ustroj crkve razlikuje se u brojnim posebnostima od sakralnih objekata građenih u bizantskom stilu. Oltar se tradicijski nalazi obično na povišenom prostoru. Iza njega se s lijeve strane nalazi mala niša u zidu za obavljanje proskomidija (za svetu pričest). Iza oltara obično je smještena slika Bogorodice s Djetetom, premda štovanje ikona u usporedbi s bizantskim obredom nije toliko prisutno u crkvi. Postoji zastor kojim se oltar i svećenici mogu odvojiti od donjega prostora crkve, gdje su smješteni vjernici. Zastor se otvara i zatvara prema tijeku liturgije. Samo u korizmi liturgija se obavlja pri navučenom zastoru. Za razliku od bizantskoga obreda gdje je oltar zatvoren ikonostasom, armenska liturgija obavlja se otvoreno.

Armenska Katolička Crkva teritorijalno je podijeljena na nekoliko (nad)biskupija. Na Bliskom istoku postoji 7 armensko-katoličkih biskupija (u Libanonu, Siriji, Iraku, Iranu i Turskoj) i 2 patrijaršijska egzarhata (vikarijata) (u Jeruzalemu i Damasku). Armensko katoličko iseljništvo organizacijski je podijeljeno na 3 biskupije (u Francuskoj, Argentini i Ukrajini), 3 ordinarijata (u Grčkoj, Rumunj-

skoj i Istočnoj Europi), a također i 2 apostolska egzarhata (u Latinskoj Americi, SAD-u i Kanadi). Poglavar Armenske Katoličke Crkve je od 9. kolovoza 2015. patrijarh Cilicije Petar (Bedros) XX. (Krikor/Grgur Gabrojan) sa sjedištem u Bejrutu. Službeni patrijarhov naslov je Njegovo Blaženstvo Katolikos - Patrijarh Cilicije. Armenska Katolička Crkva broji, prema podacima *Annuario Pontificio* (2015.) 737 tisuća vjernika u 99 župa, 17 biskupa, 84 svećenika rasutih po svim kontinentima. Armenske katoličke zajednice postoje u mnogim zemljama diljem svijeta: Armeniji, Francuskoj, Gruziji, Italiji, Kanadi, Latinskoj Americi, Libanonu, Poljskoj, Rusiji, SAD-u, Siriji, Turskoj i drugdje.

ZAKLJUČAK

Armenska Katolička Crkva spada u skupinu istočnih katoličkih Crkava koje su u potpunom zajedništvu s Apostolskom Stolicom na čelu s Petrovim nasljednikom, poglavarom Papom. Crkva je autonomna (*sui iuris*) u odnosu na ostale tzv. rimokatoličke i istočne Crkve i ima posebnu strukturu (hijerarhiju), vlastiti grb, armenski liturgijski jezik, himne, crkveno ruho, arhitekturu, kalendar i vjerske običaje. Unutarnji ustroj temelji se na armenskim etnokulturnim i duhovnim tradicijama. Dio Armenaca koji su u zajedništvu s katoličkim naukom, sakramentom i vjerskim istinama nazivamo armenokatolicima. Armenokatolici su katolici armenskoga obreda, što znači da pripadaju Katoličkoj Crkvi koju predvodi Sveti Otac. Nastali su tijekom crkvene povijesti kada su određene vjerske zajednice (npr. grkokatoličke, koptske, pravoslavne) ušle u zajedništvo s Rimskom Crkvom. Armenokatolici su tijekom svoje mukotrpne povijesti sačuvali svoj etnovjerski i lingvokulturni istobit (identitet). Na čelu Armenske Katoličke Crkve je cilicijski armenski katolički patrijarh Petar (Bedros) XX. Armenski je narod zajedno s Crkvom neraskidivo vezan uz kršćanske korijene i svojom je duhovno-kulturnom baštinom i žrtvom, kao i mnogi drugi kršćani, dao svoj doprinos pobjedi kršćanskog duha u svijetu.

A BRIEF REVIEW OF THE HISTORY
OF THE ARMENIAN CATHOLIC CHURCH

Summary

In this work the author presents the insufficiently known history of the origin and activity of the Armenian Catholic Church which belongs to the family of the East Catholic Churches; it is in full communion with the Roman Catholic Church and recognizes the supreme authority of the Pope. The centre of the Church is in Beirut (Lebanon), and currently it is being led by the Armenian Catholic Patriarch of Cilicia Peter (Bedros) XX. Throughout the history the Armenian Catholic Church and its faithful, Armenian Catholics, have preserved their ethnic and religious identity which is expressed in certain specificities of hierarchical church organization, Armenian rite in the old Armenian language, sacred art and architecture. The author pays special attention to the activity of the Congregation of Armenian Catholic Mechitarists on the island of St. Lazarus (Venice) and in Vienna.

Key words: *Armenian Catholic Church, Armenian Catholics, Armenian rite, Congregation of Mechitarists*